

De, ami lejáratódott bennük, az nem a tényleges voltuk. És maga a lejáratódás folyamata sem véletlen műve.

Hogy is mondta Gábor: mire számíthatsz a spirituális gyökereit elvesztő embertől? Vagy akár vallástól?

De, nem kellene minderre érdemi választ adni! Ma már a természettudomány, a pszichológia érdemi válaszokat tud adni egy csomó feltett kérdésre. Már csak azért is kellene válasz, mert a morális elvárásrend kevés motivációnak tűnik a mai korban. „Az elvárás, az valami olyan dolog, amibe bele lehet pusztulni” – írja Gyökössy Endre. És nem e válaszok hiánya miatt érezzük mi is magunkat ügyetlennek, fejlődésre, növekedésre képtelennek. Vagy veszítjük el a motivációnkat a több adáshoz, szolgálathoz, szelídebb élethez. Nem itt rejlik a jézusi élet valódi motívációja? Részesedni a Teremtés és az Élet, tehát saját önvalónk misztériumából.

Mert ha tapasztaljuk, tudjuk – és visszatérek Gáborral való beszélgetésre – a végső valóságokat és az ősi bölcseségekbe ágyazzuk a mondanivalónkat (hiszen Jézus is ezt tette), talán könnyebb dolgunk lenne, ha a kereszténység jövőjéről, a gyarapodásról, növekedésről és a világ „mentéséről” beszélgetünk. Gáborral vagy mással, az utca kérdező, kereső és semmit nem találó emberével.

Dunakeszi, 2016. március 7.

LÉNÁRD ÖDÖN

KONCENTRÁLT TÁMADÁS A „HALLGATÓ EGYHÁZ” ELLEN AZ 1961-ES PERHULLÁM

I. rész

Az utóbbi időben nem egy rámenős fiatal rohamozta meg 80 éves árva lelkemet, hogy mikor írom már meg élményeim az elmúlt évtizedekről, nehezen leplezett udvariassággal utalva arra, hogy sok más szemtanú után bármikor meghalhatok én is. A bennem élő historikus még igazat is adott nekik, bár voltak szakmai nehézségei. Gondoljuk meg, hogy a vonatkozó bírósági iratokat csak 1990. év nyarán oldották fel a titkosítás alól. És bár annak az 1961-es pernek az anyaga, amelynek magam is vádlottja voltam (Havass Géza és társai), úgy 10-12 kg súlyú papíryanagot tesz ki, ezek csak a jogi eljárást tükrözik. A sokkal érdekesebb, és valójában a színpalak mögül döntő ávós anyagnak — besúgó-jelentések, megfigyelések, telefonlehallgatások, stb. — nyoma sincs. Vannak jelek arra, hogy ezek valahol a Belügyben találhatóak, ha találhatóak. Mert például az 1948-as ügyem anyagából a Fővárosi Levéltár már csak az ítéletet őrzi. Vádiratnak és a pótvádiratnak, a tanúk kihallgatási jegyzőkönyveinek és a tárgyalási jegyzőkönyveknek immár semmi nyoma. És a historikus tudja, hogy a legjobb szándékú és képességű emberi emlékezetnek is mekkora hiányai és tévedései vannak! Persze más oldalról azt sem tagadhatja, hogy az

őszinte élménybeszámolóknak a mélyekbe való bevilágítását és megrázó közvetlenségét semmi ügyirattal nem lehet pótolni. Az idén harminc éves évfordulója van ennek a perhullámnak. Ez talán időszerűvé teszi, hogy a számtalan vallásüldöző per közül ezt külön kiemelten bemutassuk. Mert a Mindszenty-per típusos formája volt annak, ahogyan egy veszedelmesnek kikiáltott egyént iparkodtak megbüntetni. Ez a perhullám azonban az ún. „hallgató egyház” egészét rohamozta meg, tehát egy csapással fel akarta számolni mindazokat a hívó egyéneket és gócot, akik az eddig való üldöztetésekkel nem törődve, csendben és feltűnés nélkül, de lankadatlanul szolgálták az Isten Országa ügyét, olyan módokon és keretek között, amilyenek éppen a rendelkezésükre álltak. A továbbiakban így az olvasónak számolnia kell azzal, hogy hol a szemtanú szól közbe a maga forró élményanyagával, hol a historikus próbálja Klió mérlegére tenni az emlékező áthelyült szavait.

Az 1961. év februárjának 6. napján, hétfőn, este 11 órakor már mélyen aludtam, mikor családom egyik tagja benyitott a szobámba, és ezekkel a szavakkal felkattantotta a villanyt:

A rendőrség keres!

A szoba ajtaja ágyam lábánál nyílt, és én még a takaróm alól nézhettem öt civilbe öltözött férfi bevonulását a szobámba. Nem először tartóztattak le, s ekkor is, lassan már hónapok óta, érzékeltem a mozgást köröttem, s ezért nem rázott meg, ami most újra bekövetkezett. Sőt, valami csöndes derű támadt fel bennem, nézve ezeket az embereket, akik mereven rám szögezett tekintettel léptek be egymás nyomában az ajtón, jobb kezüket kivétel nélkül télikabátjuk zsebében tartva. Ettől ébredtem fel teljesen: ezek mind a revolverüket szorongatják! Egy 15 éves kora óta reverendát hordó emberrel kapcsolatban, aki katona sem volt soha, akit ők is csak világnézeti magatartásával kapcsolatosan ismernek, akit az elmúlt 56-os eseményekkel kapcsolatban még ők sem tudtak semmivel sem megvádolni, — hát akkor ki előtt játsszák meg magukat? Gyors adategyeztetés, felöltözés után, a házkutatás örömeit az enyéimre hagyva kísérték le az autójukhoz, ami szokásuk szerint nem a ház előtt, hanem egy közeli mellékutca torkolatában állt. Mikor aztán a Gyorskocsi utcához közeledtünk, a sofőr hátraszólt, nyilván az akció vezetőjéhez:

- Megérkezzünk már?

- Mikorra kell beérnünk? — volt a válaszkérdés.

- Tizenkettő előtt öt perccel, most tíz perccel vagyunk tizenkettő előtt.

- Akkor kerüljön még egy háztömbnyit.

A nem egészen zöldfülű ebből már rájöhett, hogy nyilván egy szélesebb körű történés részese, és nem egyszerűen csak róla van szó. És az ilyesmit is jó tudni az adott helyzetben, hisz hosszú munka lesz még a tájékozódás, hogy tulajdonképpen mire is megy ki a játék. Bár azzal a másik érdekelttel, akivel tizenkettő előtt tíz perccel kellett a kocsinak megérkeznie, csak jóval később találkoztam.

„A fekete hollók összeesküvése”

Ettől az éjszakától kezdve júniusig tartott az a birkózás, aminek aztán akkor a Fővárosi Bíróság Bimbó-tanácsának a tárgyalása vetett véget. De csak évtizedekkel később tudtam meg, hogy azt a játékot, aminek így részese lettem, az irányítói maguk között úgy nevezték: a fekete hollók összeesküvése. Hangulatos költői színekben a Gyorskocsi utca sohasem szűkölködött! A kihallgatásokon a kérdésekből és fenyegetésekből, a titkos értelemmel megkonstruált fogalmakból és kifejezésekből az derült ki, hogy valamiféle titkos Keresztényszocialista Párt nyomára akarnak jutni. Az volt a feltevésük, hogy mindenki, aki „illegálisan”, tehát az Állam Egyházügyi Hivatal tudta és megbízása nélkül végez valamiféle vallási tevékenységet, az valójában ennek a pártnak a titkos ügynöke, és a hittanítás, az első áldozásra való előkészítés, a lelki gyakorlat, vagy csoportmunka ennek csak része, vagy maszkja. Elég volt futólag ismerni valakit, aki életének egy régebbi szakaszában esetleg tényleg érdekelt volt valami ilyesfélében, vagy valami teljesen elméleti jellegű vitatkozásban vett részt, vagy egy írás, ami valahonnan az emberhez került, még nem is olvasta, csak abban az agyoncenzúrázott világban érdekesnek látszott minden betű — és már benne is volt a hálóban! A mai ember előtt képtelenségnek tűnik, hogy összeesküvés címen ítéljenek el olyanokat, aki életükben először a vádlottak padján találkoztak, és addig egymás létéről se tudtak. Erre a részünkről már akkor is felhozott ellenvetésre azonban kész volt a válasz: ez csak egy finomabb, rafináltabb valami: „szellemi összeesküvés”! És mi volt ehhez az igazoló és minősítő tényanyag? Hogy mindnyájunk könyvei közt ugyanazokat a pápai enciklikákat találták meg! A szocialistákat, mint a *Rerum navarum* és a *Quadragesimo anno*, a kereszténység tanító szerepéről szóló *Divini illius Magistri*, vagy a kommunizmus-ellenes *Divini Redemptoris*. Igaz, hogy ezek a harmincas években jelentek meg, s a sztálini idők viszonyai lebegtek a szemük előtt, de még így sem voltak állami indexen. Ez az azonosság nem jelenthet semmiféle összeesküvést, hiszen a kisiskolások könyvespolcain is ugyanazokat az olvasókönyveket találják meg! Magamban még azon is eltűnődtem, hogy a nyomozók azt hiszik, hogy ha megjelenik egy pápai enciklika, annak a keresztények éppoly lélekszakadva esnek neki, mint ők a kötelező párt-brossúráknak. És ismerve a magunk belső helyzetét, ezen csak hol mosolyogni, hogy szégyenkezni tudtam.

Ebben az időből már egy másfél évtizedes vallás- és egyházüldözésnél tartottunk. Böven voltak tehát köztünk üldözött, félreszorított, gyanúsított és megfigyelt keresztények. Ifjak, idősebbek, férfiak, nők, papok, szerzetesek, laikusok. Legtöbbjük hűséges és lelkes munkás, hisz épp ezért szorították őket peremhelyzetbe. Tudták, hogy amit csinálnak, csak a Jóistennek szól, fizetés, dicséret nem jár érte, sőt! A régebben is csoportosan dolgozók, mint például a *Regnumosok*, persze megőrizték a munkastílusukat, de különben még az ismerősök sem tájékoztatták egymást a dolgaikról, még ha így el is estek a kölcsönös segítségétől. Úgyhogy mikor már mindennek vége volt, és

mindnyájan összefutottunk a Márianosztrai börtönben, mondták is egymásnak összevetve: no, ezért nem volt érdemes annyira óvatosnak lennünk! Jómagam előző szabadulásom óta hét éven keresztül egy óbudai cipőjavító szövetkezetnél voltam kifutófiú. Nemrég pedig a Vízműveknél vízóra-leolvasó. Róma helytelenítésére gondolva nem óhajtottam az egyháziaktól akkor megkívánt állami esküt letenni, ezért nem is jelentkeztem egyházi beosztásra. Ez már önmagában sem volt ajánló levél az állami hatóságok számára. Napomat misével kezdtem, s a munkám elvégzése utáni időt valamilyen formában az Isten Országá javára fordítottam. Ez azonban engem is predestinált arra, hogy a fent emlegetett gyanú többi áldozatával együtt elsodorjon ez a hullám.

Tervösszeesküvés a tervállamban

Ennek az „összeesküvésnek” kicirkalmazása és felgöngyölítése az 1960. év őszén kezdődött. Az „előzetes letartóztatási tervben” — mert ilyen furcsaság is volt — 1960 szeptemberében már vagy húsz pap szerepelt, de ebből csak november 22-én tartóztatták le az első négy *Regnumos* papot. A nagy hullám 1960. február 6-áról 7-ére virradó éjjel söpört végig az országon, de szórványosan egészen májusig tartott. Nemcsak a fenti előzetes letartóztatási terv árulkodik arról, hogy ezek a dolgok is a tervgazdálkodás sémái szerint történtek. Mert volt például olyan letartóztatott, akivel a nyomozótisztje azért bánt ingerülten, mert — és ezt ő maga közölte az értetlen „bűnössel”! — nem sikerült tőle azokat az eredményeket kicsikarnia, amikre pedig valamilyen alkalmából a saját feletteseinek „felajánlást tett”! Buzgóságukban pedig a lehető leghamarabb betöltötték az engedélyezett tervkeretet. Egy alkalommal nekem magyarázta el egyikük, hogy ha annak idején is úgy látták volna az egyik letartóztatott szerepét, mint most látják, eszük ágában sem lett volna letartóztatni. De ha már egyszer letartóztatták, el is ítélik! — Ezeknek a dolgoknak semmi közük sincs az európai igazságszolgáltatási fogalmakhoz. Sőt, előfordulhatott fordított eset is. Bár konkrétan ilyet nem kotyogtak ki előttem, de a nyomozás idején sem tudtam megszabadulni attól a bizonytalan érzéstől, hogy voltak olyanok, akik azért maradtak ki az ügyből, mert mire felfigyeltek rájuk, az „engedélyezett keret” már be volt töltve! Tudom, hogy aki először olvas ilyet, ostoba elfogultságnak, pszichés megzavarodottságnak, vagy rossz szándékú gyanúsításnak gondolhatja. Nem tehetek róla. Gulliver világában, vagy Dante bugyraiban mások a törvények, mint a földön!

Vallatási csendéletek

A vallatások hónapokig tartottak. Ebben az időben már különleges fizikai kínzásokra nem került sor. Sorozatos és szándékos éjszakai kihallgatásokról sem tudok. Pszichikai megerőszakolásokról és átejtésekről annál inkább. Ugyanannak a témának fél tucatszor is nekirugaszkodtak, új és új jegyzőkönyveket írva és átírva, új és új fogalmakat, megjelöléseket és jelzőket dobva fel, amik alapján véve közönségesek és egyszerűek lehettek, csak az ember bizonytalanul azt érezte, hogy valami titkos és veszedelmes jelentőséget tulajdonítanak neki, de fogalma sem volt

arról, hogy mit, s hogy ennek következtében mikor és milyen csapdába esik bele öntudatlanul. Két teljesen különböző gondolat- és fogalomvilágban mozogtunk, és sokszor teremtett képtelen helyzeteket, hogy szavainkat és tetteinket az ő kategóriáik szerint mögéjük vetített önkényes gondolatficamok alapján tudták csak szemlélni.

„Elitnevelés”

Ilyen hírhedt fogalomná vált ebben a perhullámban az „elitnevelés”. — A negyvenes évek elején a Zilahi Lajos és Németh László által elindított, és a társadalom egy része által propagált „kitűnök iskolája” irányzatot magam emberileg, erkölcsileg, de társadalmilag is irreálisnak és zsákutcának tartottam. Önkéntelenül is embertelen gögre és mások megvetésére nevelődik az, aki gyerekkorától kezdve ebben a kiválasztottság tudatban nő fel. A társadalmi helyzete, már, mint gyermeknek is, mesterséges és csinált. És ha egyszer bekerül a felnőtt társadalomba, a helyzete ott sem lesz egészséges, ő nem fogja benne a helyét megtalálni, és a társadalom nem fogja őt elviselni, mert az emberi társadalom nem a kitűnök társadalma. Ilyen ötlettel csak az játszhatik, aki nem emberi közösségben gondolkodik, hanem kizárólag néhány egyén egyedi kifutásában, mert a közösségtől elidegenedve és keserűen csalódva, legtöbbször pályája csak pszichés összeomláshoz vezetne.

Másrészt azonban az elit szó a latin eligere (=kiválasztani) töből ered, és Krisztus tanúsága szerint is ő bizony kiválasztott bennünket, és így — ha ezt magunk nem utasítjuk el — kiválasztottak leszünk, elitet alkotunk. Igaz, hogy ehhez sok önfegyelmelés, mások önzetlen szolgálata, a Jóisten nem mindig könnyű és egyszerű elvárásainak való megfelelés szükséges, úgyhogy ha valakiről ez a választott mivolt mégis elmondható, amögött bizony teljesítményeknek kell állniuk. Akkor ez mindenképpen dicséretes dolog. (Jn 15,16)

Azt nem hittem, hogy a nyomozók a János-evangéliumban gondolkodnak, de azt sem, hogy Zilahi, vagy Németh László gondolatvilágában különösen tájékozottak lennének. A szót viszont egyértelműen támadóan használták, és állandóan lovagolva rajta rákényszerítettek bennünket is a használatára. Lassanként derült csak ki, hogy ők az elitben egyszerűen egy másik társadalmi rend vezető garnitúráját gondolták és látták, és ezután az „elitnevelés” a szemükben nem is lehetett más, mint az ő társadalmi rendjük megdöntésére való tudatos készülődés. Amellett őket arra nevelték és tanították, hogy ők jelentik a társadalom fejlődési lehetőségének természetes csúcát, ami után spontán továbbfejlődés nem is lehetséges, így aki mást akar, vagy másra készül, az szükségképpen erőszakos fellépést tervez. Az elitnevelés így az államellenes összeesküvés bizonyítéka.

... nincs ember, aki ne vétkeznék...(IKir 8,46)

Ezzel azonban korántsem akarok olyasmire utalni, mintha a mi magatartásunk, védekezéseink mindig kifogástalannak lettek volna. Lehet, hogy valaki hóbörgött egy ilyesféle elit-históriával, amit aztán ők mindnyájunkra auto-

matikusan kiterjesztettek. De az biztos, hogy a legtöbbszörnek ilyen gondolata nem volt. Annyian kérdeztük utána egymástól:

- Te, mi volt tulajdonképpen ez az elitnevelés-história?

Csak az ember gyanakszik, mert azért került elő konkrét csacsiság is. Például az egyik hittant tanító góc ifjúsági vezetői egy közös kirándulásukon lelkesedéssel tesznek és írnak alá egy olyan fogadalmi szöveget, amelyben leszögezik, hogy ehhez az apostoli munkához tűzön-vízen keresztül hívek akarnak maradni. A velük lévő fiatal papjuk azonban úgy érzi, hogy neki ennél mégis többet illik tennie, és azért ugyanazt a fogadalmat a saját vérével írja alá! Egy ilyen kamaszos felgerjedés láttán azonban a nyomozó hatóság a maga legvadabb elképzeléseit is alátámasztva látja, csak mert mi magunk feledkeztünk el arról, hogy azért különbség van az Evangélium hirdetése és a kiskamaszok éjszakai számháborúja közt!

Az alábbiakat velem játszották el:

- Vegye tudomásul, hogy X. Y. csak a maga áldozata. Maga bizta meg annak a csoportnak a vezetésével, maga nélkül esze ágába se jutott volna. Most persze nem meri ezt elvállalni, annak a másoknak varrná a nyakába az egészet, pedig azt akár szabadon is lehetne eresztetni, ha maga nem makacskodnék. Hát milyen lelkiismerete van magának?

X. Y. pedagógus volt. A valóságban néhány régi egyetemi társa kereste fel, hogy jó lenne elbeszélgetniük pedagógiai alapelvekről, mert ilyesmiről az egyetemen nem esett szó. Kérésükre ő el is készítette egy ilyen beszélgetéssor tervezetét, és ezt a maga kezdeményezéséből megmutatta, majd megbeszélte velem. Egyetlen ilyen találkozásuk volt csak, mert valamiért gyanút fogtak, hogy az egyikük beépített tag, s ezért többé nem is jöttek össze, mint kiderült aztán, nem is alaptalanul. A kezdeményezés tehát valójában kívülről jött, ha nem volt egyenesen provokáció.

Annak idején a rabtársadalomban szólásmondás volt, hogy ha kérdeznek, akkor is hazudnak, ha pedig kifejezetten állítanak valamit, annak még az ellenkezője sem igaz. És bár ismertem ezt a helyzetet, de azért nehéz az embernek eleve elhárítania a másik szabadulásának esetleges lehetőségét. Így a jegyzőkönyvben aláírtam, hogy a másoknak én adtam erre utasítást, tudván, hogy a magam dolga amúgy is reménytelen.

Az illető persze nem szabadult, sőt a legközelebbi kihallgatáson már úgy szerepelt, mint az én „alvezérem”! Amikor pedig tiltakoztam ez ellen, mondván, hogy én sem voltam semmiféle „Vezér”, ő pedig még kevésbé lehetett „alvezérem”, az orrom alá dugták az előző jegyzőkönyvet, azzal, hogy ha utasítást adhattam neki, akkor az alvezérem volt!

- Úgy? Akkor visszavonom azt az egész vallomást.

- Visszavonja saját vallomását?

- Vissza bizony!

- Hát akkor mikor hazudott, akkor, vagy most?

- Se akkor, se most!

És az ilyesfajta méltatlan birkózások koptatták mindnyájunk idegrendszerét, hisz kihallgatóink nem voltak szív-bajosak! Álljon itt egy következő eset:

Annak idején bizony nagyon szegényesen éltem vízóra-leolvasói fizetésemből. Ültem a kihallgatásokon a magam kopott munkagúnyjában. A fiatal rendőrtiszt viszont velem szemben minden nap más színű selyemingben, az ujján arany pecsétgyűrűvel. Magamban derültem is ezen, hisz a pecsétgyűrűnek valódi funkciója csak a feudalizmus idején volt, már a polgárok kezén is felvágást jelentett, de hogy a népi demokrácia proletár szülötteinek a kezére hogyan kerül, ez titok marad előttem. Közben azonban ő volt az, aki így döngött rám:

- Mert maga csak a gyárosokat meg a földesurakat akarta vissza!

Mondhattam, hogy még a rokonságomban sem volt gyáros, és a rendem nagybirtoka iskoláink fenntartására alig volt elégséges, magam pedig soha meg sem fordultam rajta. Még azért is külön hálálkodást vártak volna el, amiért „alkalmazotti” származásúnak minősítettek, aminek a jelentőségét se nem láttam, se nem érintette a bensőmet.

Ki mint él, úgy ítél!

Leginkább azonban szexuális vonatkozású próbálkozásokkal igyekeztek felőrölni bennünket. A fent említett ifjú tiszt is szívesen mesélte a maga ilyen jellegű körülményeit, nem törődve azzal, hogy nem igényeltem az ő szó-rakoztatását. De letartóztatott ismerőseimet is mozgósította ebben a játékban.

- Nézze, én emberileg megértem, hogy maga lecsérélte azt az idősecske nőt azzal a fiatalabbakkal, de azért mégis csak disznóság!

...és várta a hatást. Én ültem mozdulatlanul, szótlanul, azt sem kérdezve, hogy hát ennek mi köze van ahhoz a bizonyos „összeesküvéshez”, mint akinek nem mondtak semmit.

Közben a másikkal így enyelegtek:

- A Lénárd már bevallotta, hogy viszonya volt magával. Így maga is bevallhatja már ezt, és azt is, hogy ezek után is tiszteli még Lénárdot?

- Hát, ha Lénáid ezt csakugyan bevallotta, akkor az iránta való tisztelem ugyan nem változott, de a rendőrség kihallgatási technikájával szemben érzett tisztelem hallatlanul megnőtt. — kapták a nem várt választ.

Vagy tudomást szereztek egy egyetemista lánycsoporttal való több napos kirándulásomról az ország egyik hegyvidékén. Ez volt rá a szövegük:

- Csak nem gondolja, hogy elhiszem, hogy napokon keresztül egyetlen férfiként van együtt egy tucat fiatal nővel, és közben nem történik semmi?

- No, és ha elhiszem, hát ember az ilyen?

Én csak hallgattam, de az ő két kérdésük felért egy tanúságtétellel a saját gondolkodásukra és emberképükre vonatkozóan.

De azért nem szálltak le könnyen és egykettőre a témáról. Csak azért nem sikerült egy magához kapcsolódó nőt felderítenünk, mert nyilván homokos. Tudja: vagy így, vagy úgy, más nem lehetséges!

És persze a saját élményeiken nyíltan csámcsogva, az a probléma sem gyötörte őket, hogy hogyan jönnek egyáltalán ilyen kérdésfeltevéshez? Ők ugyanis minden törvény felett álltak: nekik szabad volt minden, akár a mások életében való öncélú vájkálás is, amikor magukat minden tekintetben megközelíthetetlené tették. Még a neveikről sem lehettünk biztosak. Mert megtörtént, hogy aki mindig Bartos néven írt alá, a kihallgatás közben felcsengő telefonba Farkas néven mutatkozott be. És amikor letette a kagylót, és ráesett a tekintete az előtte üldögélő letartóztatottra, elgondolkozott, majd előadott annak egy történetet arról, hogy gyerekkori barátai miért hívják őt még mindig Farkasnak. Aki hallgatta, valószínűnek vélte, hogy a tisztnek nem sok köze lehet sem a Bartos, sem a Farkas névhez. De mi lehet a neve valójában?

Békés körülmények között olvasva nem érezhető, hogy az adott zárt körülmények közt az ilyesminek is milyen pszichés súlya lehet.

Bírni idegekkel!

Mindig ez volt az egyik legnagyobb kérdés. Nem emlékszem már a nevére, de valahol összefutottam egy fiatal alföldi káplánnal, aki arról volt meggyőződve, hogy az ávón diódákat építettek be az agyába, és most rádióval hallgatják le a — gondolatait! Nem tudom már, mi volt a vád ellene, de zavaros, gondterhelt, riadt alakját nem tudom elfelejteni.

Még kintről meleg barátság fűzött egy tiszta lelkű, intelligens és bensőséges és ennek megfelelően finom és érzékeny katolikus paphoz. Egyedül tartották egy zárkán, de nem boldogultak vele. Egy estén ágnemű-csere volt, és a szokott módon összehajtván adtak be neki egy lepedőt. Csak mikor este lefekvéskor kiterítette, vette észre, hogy a közepén egy nagyméretű, sárgás maszturbációs folt van. Elfogta az utálat, de először volt letartóztatva, egyedül volt, nem tudta, hogy mit csináljon. Utálkozva, de lefeküdt rá. Másnap, ébresztő után, azonnal berohant hozzá — a nyilván előre felkészült — ő, s a foltra mutogatva, kiabálva förmedt rá, hogy milyen disznók a papok! Hiába tudta a szegény a maga ártatlanságát, a külső látszatot nem volt képes kivédeni. Két órán belül súlyos idegösszeroppanást kapott, ordítani és dörömbölni kezdett, úgy hogy orvosilag kellett ellátni. A tárgyalásán kifogástalanul viselkedett, de belülről lassan összezsugorodott. Elvesztette hitét, felszámolta baráti kapcsolatait, laicizáltatta magát, s utána feleségül vett egy hívő, melegszívű nőt, aki szerette volna kiegyenesíteni ezt az összetört életutat, de hiába. Gyermekek nem születtek, és a szerencsétlen harmadik öngyilkossági kísérlete sikerrel járt. Magam meg vagyok róla győződve, hogy a Jóisten irgalma nem benuol le a tönkrement idegeiméi, de hogy ezek azért nem egyszerű dolgok, azt az is mutatja, hogy nem ez volt az egyetlen papi öngyilkosság, ami a politikai rendőrség „lelkén” szárad!

Az idegi megpróbáltatásoknak többféle formája is volt, bár ebben nekem korábbi börtöngyakorlatom komoly előnyt jelentett. — Egy jó hónappal a letartóztatásom után

az egyik nem éppen jóindulatú nyomozótiszt indignálódva mondta nekem:

- Maga sosem kér tőlünk semmit. Miért? Látja, a társait már mind elláttuk zoknival és zsebkendővel. Maga nem akar?

- Köszönöm, nem kérek semmit.

- Miért?

- Soha nem is fogok kérni semmit.

- De miért? — kérdezte újra, elképedve.

- Mert ha nem is kérek valamit, véletlenül esetleg akkor is hozzájuthatok. De ha kérek, azzal valami hiányérzetet fejezek ki, és azzal magam adnám a maguk kezébe azt a pórát, amivel engem rángatni lehet. No, ennél több sütnivalóm van. Különbösen is, ismerem már a börtönt, mikor elhoztak, nylon-zoknit húztam fel, ma sincs semmi baja. Ennek ellenére másnap elém tettek egy pár zoknit és zsebkendőt, sőt egy egyoldalas levelet is a családomtól, aminek a hátoldalára mindjárt választ is írhattam. Vagyis az történt, hogy valamilyen okból a kihallgató tiszték felsőbb utasítást kaptak arra, hogy bonyolítsanak le a családjainkkal egy ilyesfajta érintkezést. Ezt mindentől függetlenül kellett csinálniuk, de ha az előző napon sikerült volna belőlem a kérést kiprovokálni, akkor most azzal álltak volna elő, hogy íme, ők milyen emberségesek, hisz 24 órán belül teljesítették a kérésemet!

Újra és újra érzem, hogy a mai olvasó az ilyesmit rosszindulatú és üres gyanúsításnak foghatja fel. Azért kapcsolok ide egy másik hasonló esetet, pedig az sok évvel későbbben, már a Gyűjtőben történt.

Egy hosszú évekre elítélt, de egyébként rendes fiatalnak — az volt a bűne, hogy a csehszlovákiai bevonuláskor megszökött a csapatától, mert nem értett egyet az egészszel — felajánlották, hogy kegyelmet kaphat, ha írásban kötelezi magát a szabad életben való rendőri besúgói szolgálatra. A fiatal ezt visszautasította, másnap azonban mégis idő előtt szabadult, mert valami külső befolyás révén egyéni kegyelmet kapott. A vele szemben eljárók ezt már az előző napon megneszelték, és megpróbálták még az utolsó pillanatban átejtetni, hisz az adott helyzetben sokan kötélnek álltak volna. És másnap megjátszották volna vele is, hogy milyen egykettőre el tudják „ők” intézni az ilyen ügyeket!

Vamzerok, hej vamzerok...

A kihallgatások alatt az ilyesféle játékok ezer változatának voltunk kitéve. Hiszen ezeknek az embereknek ebből állt a munkájuk. Az ember hol egyedül volt, és sokszor még ez volt a jobbik eset, hol összetették valakivel, s akkor felmerült az a kényes kérdés, hogy ki is az a másik? A legtöbbször egy olyan rab volt, akivel elhitették, hogy önmagán segít, ha „velük dolgozik”. Az egyik, aki így mellém került, valami egyszerű ember volt. A legkisebb elfoglaltság nélküli üresen telő hetek, hónapok csak a szellemi életet élő emberek esetén kecsegtetnek a belső kiegyensúlyozottság fenntartásával. De még ehhez is egészséges ideg-rendszer kell, ami értelmiségielnél sem magától értetődő. Az egyszerű emberek ilyen körülmények közt sokszor megkeveredtek, dührohamokat kaptak.

Ha van zárkatársuk, legalább meséltetik, vagy mesélnek neki, ami ugyancsak kínos, állandó ismétlést jelent. Mégis nagy hiba lett volna elzárkózni az ilyesmi elől. Ebben a helyzetben a legtöbb kiüresedetten vergődő, egyszerű embernek súlyos kisebbségi érzése támad egy viszonylag nyugodt értelmiséggel szemben. Az örök, a maguk céljai érdekében ezt az érzést az értelmiséggel, pláne pappal szemben tudatosan táplálták, s azért az minden visszahúzódtást lenézésnek könyvelt el, ami legfeljebb újabb dührohamokat válthatott ki belőle. Márpedig ez a zárkatársam azzal az ötlettel állt elő, hogy tanítsam őt a latin nyelvre. Próbáltam megmagyarázni neki, hogy ez értelmetlen dolog ilyen helyzettel, nyugalom és megfelelő eszközök nélkül, s aminek ő semmi hasznát sem fogja venni, de ő csak ragaszkodott hozzá, majd olyan elkeseredés tört ki rajta, hogy sírógörcsöt kapott. A fejét az ölembe véve simogattam, nyugtattam, míg csuklások és nyeldeklések között jött ki belőle valami olyasféle, kétségbeesett szöveg, hogy ő a családjáért mindenre képes. Ezt is kihallgatási feszültségnek minősítve végül is elkezdtem neki egy pár latin szót, kifejezést, közmondást elmagyarázni. Csakhamar felpattant azonban az ajtó, hogy itt idegen nyelven beszélnek, ami a házirendben is tilos, és valami kémkedési dolog felé terelheti a gyanút. Én elmondtam, hogy időtöltésül mit csináltunk, ők meg felhányták a zárkat, írást, füzetet, nyelvkönyvet keresve, amikről persze előre tudták, hogy úgysem fognak találni, hiszen ők rendezték az egész cirkuszt, aztán fenyegetődzve és a másikat a zárkából elvive eltűntek. Sose láttam többé ezt az embert, akiről csak most fogtam fel, hogy a családjával zsarolták meg az én beugratásomra. Mi hasznuk volt belőle? Az ilyesmivel mindig valami idegi zavart próbáltak kiváltani. És ha nem sikerült? Na, bum! Nem történt semmi, majd legközelebb. Az emberben pedig a dolgok egymásra rakódnak, összegeződnek, s esetleg épp olyankor törnek felszínre, mikor tulajdonképpen nincs is rá semmi megfogható ok. Ilyen esetre is emlékszem. Egyedül éltem a zárkában, és éppen nem is volt a levegőben semmi feszítő dolog, mikor hajnaltájt fölriadtam. Nem kaptam levegőt, és lángoló meleg ömlött el az egész testemen. És közben vádoló és lázongó képek az Úristenhez, hogy miért kell tönkremennie annak a szép és jó dolognak, amit csináltunk, de egyáltalán minden szépnek és jónak végig a történelmen, vissza, akár az őszövétségi templom pusztulásáig! De hirtelen feltámadt bennem az a felismerés is, hogy ez valójában a helyeztemre épített sátáni kísértés a javából! Ledobtam magamról a takarót, hogy lehüljek, elkezdtem mélyen lélegezni, és csöndben, lassan imádkozni. Pillanatok alatt megszűnt minden, nyugodtan elaludtam, és soha hasonlóval nem találkoztam többé. De ha akkor meg nem fogja az ember a Jóisten kezét, és hagyja magát felpörögni...

Az idegfeszültség másképpen is jelentkezhetik. Évekkel később, a Gyűjtőben, az „operásnál” voltam kihallgatáson. A nép így nevezte az operatív tisztet, akiket mint ávosokat vezényeltek a börtönökbe, belső elhárítási feladatokra. (Szoltsenyicin írásai igazolják, hogy az ilyen

elnevezések mind szovjet eredetűek, amiket a csatlósok kényszerből, vagy saját talpnyalásuktól vezetve vettek át.) Az operások a börtönparancsnokságtól függetlenek, sőt gyakorlatilag felettük állók voltak. Az közismert dolog, hogy szerte a világon a börtönbeli együtt- lét idején a szabadulásuk utáni időre nem egy jövendő büntényt készítenek elő a nehéz fiúk. Ilyén ártatlan dologgal azonban nálunk senki sem törődött. Csak a politikaiakról tételezték fel a jövendő összeesküvéseket, és köztük is elsősorban a papokról. Az ilyen gyanú elaltatására csak a besúgószolgálatra való jelentkezés volt alkalmas, erre azonban a papok nem nagyon tolongtak. Így viszont a leggyanúsabbak közé kerültek. Az egyik tényleges besúgó, aki valódi kémként bukott le az 56-os időkben, és itt csak régi foglalkozását folytatta új körülmények között, külön is meg volt bízva a mi ellenőrzésünkkel. De annál inkább tisztában lévén a magatartásunkkal, egy alkalommal az örökös operatív kérdezősködésre türelmét vesztetten felelte:

De hiszen ezek (ti. a papok) nem csinálnak semmit.

Épp ez a baj — válaszolták neki —, mert ha csinálnának valamit, akkor lehetne tudni, hogy mit várhatunk tőlük. De ha ma nem csinálnak semmit, akkor holnap minden megtörténhetik!

Ezek nem normálisak — kiáltott fel mérgében a besúgó, és dühében ő maga mesélte el nekünk az egészet.

Így aztán érthető, hogy ezek az operatív kihallgatások — amik negyedévenként, félévenként mindenképpen megtörténtek — megviselheték az embert. Az egyik ilyen operatív tiszt arca úgy él az emlékeimben, mint akiről annak idején is azt gondoltam, hogy ha van sátáni megszállottság, akkor erről az emberről tudom elképzelni. Ennek a szédületes szélsőségnek a benyomását más nem is kellett fel bennem. Tőle jöttem egyszer vissza, amikor vagy három nap múltán a társaim figyelmeztettek, hogy mióta nála voltam, a bal szemem belső csücskében egy folyamatos, ütemes rángógörcs lüktet. Magam nem is vettem észre, nem zavart, nem fájt, csak tükörbe tekintve láttam, hogy oly pontosan dolgozik, mint a lélegzésem, vagy a szívdobogásom. Régi rab lévén tudtam, hogy a börtönben minden kapható, csak tudni kell a módját, úgyhogy szereztem néhány Seduxen tablettát, amikkel helyre is hoztam a dolgot. Ilyesmivel nem ajánlatos az orvoshoz fordulni, mert a dolog híre visszajut a forráshoz, és akkor az ember maga adta meg, milyen módon lehet gyötörni. Mindez azonban annak a terhelésnek komoly és súlyos voltát jelzi, amiknek akár a kihallgatások, akár a börtön-idők alatt ki voltunk téve.

Vizsgálat és szellemi élet

A kihallgatás hónapjai alatt általában nem csinálhattunk semmit, részben, hogy bármikor a nyomozók rendelkezésére álljunk, részben, hogy a közbeeső időkben is csak a vád dolgain jártassuk az eszünket, ezzel segíteni elő a belső felőrlődést, ami viszont a nyomozók munkáját volt hivatva eredményesebbé tenni. Ebben a helyzetben olvasni is csak külön engedéllyel — és jutalomból! — lehetett. Nem is siettek vele. Esdeklések és szolgálatok keltek hozzá, így a „fekete hollók” nem sok kárt tettek a

Gyorskocsi utcai könyvtár anyagában. Volt azonban egy puhább papi cella, talán hárman voltak benne, akik kies-dekelték maguknak az olvasási engedélyt. Így, amikor eljött számukra a könyvbeadások országos ünnepe, kaptak is három kötetet — Lenint, Sztálint. Mondták is, hogy ők más szeretnének, de az volt a válasz: parancs, hogy a papok ezeket kapják. Akkor inkább mégsem kérik. Rendben van, kivették tőlük Egy újabb hét múlva megint könyörögtek: nem baj, ha azokat adják is, csak könyv legyen. Megkapták. Az egyikükről még lesz szó.

A fentiek után érthető, hogy olvasási engedélyem nem volt. Se nem kértem, se nem kaptam. Legfeljebb célozgatások estek, hogy maga milyen zárt, ellenséges. Magával nem lehet beszélni se sportról, se moziról, se semmi másról, vagy hallgatunk, vagy veszekszünk, bezzeg mások már régen olvasnak, stb. De hát akartam én idejönni „beszélgetni”, arról nem is szólva, hogy a fentiekből még az sem következik, hogy azok a „mások” akár csak a világon is vannak, nem hogy olvasnak!

Államellenesek vagyunk-e?

Viszont azért a dolog mégsem teljesen egyszerű, mert az ő fogalmazásuktól függetlenül magunk öncélúan nem kelthettük a teljes államellenesség, valami vallási alapú anarchizmus benyomását. Pedig az adott helyzetben, a keresztényekben könnyen készen állhatott az automatikus nem-mondás magatartása, de aki bedőlt neki, az önkéntelenül is csak az ő malmukra hajtotta a vizet. Ez a meggondolás forgott bennem az alábbi esetről is.

Mikor a záró-jegyzőkönyvem már készen volt, mondta a kihallgatóm:

Most már igazán kérhet olvasási engedélyt.

Ennek az volt az értelme, hogy a tárgyalásig most már csak üres várakozási idő van hátra, én se gondolhatom már, hogy ezért az engedélyért valami ellenszolgáltatást várnak majd, hisz az ő munkájuk és szerepük már véget ért.

- Nem kérek — feleltem, hisz igaz, igaz, de ott azért so-hase lehetett a dolgokat egészen biztosan tudni.

- Gondolja meg — mondta még egyszer a rendőrtiszt, és valahogy a hangjából az a benyomás támadt bennem, hogy a visszautasítást ő most a saját személye, emberi mivolta elutasításának fogná fel, mert a vizsgálat hivatalos lezárásával elvi szembenállásunk megszűnt.

- Rendben van, kérek — feleltem, és ténylegesen észlelni véltem rajta valamiféle megkönnyebbülést.

Viszont mindvégig elutasító maradtam, mikor egyszer egy záró-jegyzőkönyvet magnóba akartak olvastatni velem.

- Erre én sohasem leszek hajlandó.

- De miért?

- Mert ha én azt mondom a magnóba, hogy nem én vagyok a gyilkos, akkor a szalagból a nem szót ki lehet vágni, összeragasztani, egy másik, érintetlen szalagra átjátszani, és akkor én ott a magam hangszínével mondanám, hogy: én vagyok a gyilkos. Igaz, itt eddig is, észrevétlenül bármit magnóra vehettek tőlem. Én azonban meg

akarom őrizni magamnak azt a lehetőséget, hogy elmondhassam: magam, tudva és akarva, soha nem mondtam semmit magnóra. Ha valami ilyesmivel bárki, bármikor, bárhol előáll, az csak manipulálás lehet.

- No, magának szép véleménye van rólunk — volt a válasz.

Erre csak a karomat tudtam széttárni, jelezvén, hogy ebben aztán ártatlan vagyok.

- A historikus pedig tovább medítál..

A magatartásunk ezen a ponton sem kerülhetett szembe az egyházéval, mikor az elvileg nem fordul semmilyen államrend ellen sem, amint kiemelten sem kezeli egyiket sem. Viszont szükség esetén bármelyikkel szemben is védi az Isten Országja jogait, valamint az emberét, az Isten gyermekét is, számolva az adott történeti helyzettel. De az esetek súlyával növekvően, akár vértanúi készséggel is fordul szembe bármelyikkel, ha ezeket lényeges sérelem éri. Az esendő emberi társadalomban mindig és mindenütt vannak hibák. De ezeket súlyozni kell, és szűnyogra nem löni ágyúval.

Az is elgondolkodtató, hogy a fejlődés szó ugyan sokszor szerepel az emberi szó- használatban, de a szokványokban gondolkozó és a dinamizmust nélkülöző emberi agyak alig-alig számolnak vele. Hogy az 1950-es Meg egyezést Róma elutasította, míg a következő évtizedekben a Vatikán kezdte el a maga „keleti politikáját” — ezen a múltban sokan értetlenkedtek, de napjaink eseményei igazolják azokat, kik meghallották a fű növekedését is. Persze emberi gyöngeségek, tévedések és csúsítások így is lehetnek, és a fontoskodó „kis lépések” még mindig tarthatnak nagy (és még hozzá felesleges) megalkuvásokat is, de az akkor is kétségtelen, hogy messze járunk már a sztálini időktől és koncepcióktól, és az egyház reális életszemlélete ezt idejekorán észre is vette.

A Gyorskocsi utcában, és 1961-ben azonban még korántsem tartottunk itt. Akkor számolnunk kellett azzal, hogy ők nem ismertek elvi államhűséget, csak önmagukat. Aki helytelenített valamit, az az államrend egészével, és személyükben még velük is szemben állt. Volt nyomozótiszt, aki éreztette is, hogy a mi tevékenységünk számára egzisztenciális veszélyeztetettséget jelent. Viszont bármiről is ejtett el valaki egy véletlen elismerő szót, mint például az általános társadalombiztosításról, azt azonnal az egész materialista-kommunista diktatúra igenléseként könyvelték el. Idáig megy vissza a gyökere annak is, hogy aki ma olvasná a kihallgatási jegyzőkönyveket, ugyancsak elcsodálkozhatnék leghűségesebb embereink szóhasználatán is. Hisz ilyesmikkel találkozhatik: cisztercita-illegáció, s egy cisztercita aláírása van alatta. Vagy aki ártatlannak mondja magát, mégis használ vallomása aláírt szövegében a saját tevékenységére olyan jelzőket, mint államellenes, rend- szerellenes, stb.

Mindezek valójában jogi képtelenségek, mert az ilyen minősítések csak ennek megfelelő jogerős bírói ítéletek után és alapján lennének használhatók! Már ti. az európai stílusú jogállamokban, ahol a rendőrség csak az igazolható tényeket rögzítheti, mert a minősítés egyedül a bíróság

dolga. De ha a párt a rendszer ökle, és az ÁVO a párt krémje, akkor a dolgot igazán csak az ÁVO tudja, a bíróság ehhez csak reprezentál, és azt is szigorúan az ÁVO vezényszavai értelmében. Ők viszont saját öntudatukban másféle kifejezéseket nem is ismernek! A jegyzőkönyvek hosszúhosszú kihallgatásoknak csak a végeredményeit rögzítik, nem az azt megelőző, esetleg napokig tartó birkózást. A letartóztatottak hiába kísérik meg a maguk emberi, polgári módján fejezni ki magukat, mert ez az ó számukra legfeljebb mellébeszélés. Amellett a szavakért való birkózás megfojtja, vagy félretereli a lényegét: a másik számára csak még átfogóbb ellenségességet jelent az, hogy még a szavait is elutasítjuk. Nem is beszélve arról, hogy Evangélium-ellenes lett volna, ha engedjük, hogy a kereszténységről egy ilyen mértéktelenül szélsőséges és öncélú ellenség-képet alakítsanak ki magukban. Előbb-utóbb ki is merül mindenki, és mi alapjában véve egyszerű, evangéliumi emberek voltunk, ravasz, taktikai át-éjtésekből nem volt doktorátusunk, kihallgatóink viszont ebben voltak otthon. Vagy valaki naivul megbotránkozhatik azon, hogy ez itt miért vallja be ismerősei nevét? Mert azt nem rögzítik a jegyzőkönyvek, hogy készen tették elébe a névsort, aminek elutasítása részéről csak nyilvánvaló, és ezért még értelmetlen hazugság is lett volna. Bűnügyi tapasztalatok híján pedig dehogyan sejtje az illető, hogy a jegyzőkönyve így is alkalmas lehet arra, hogy egy másikat elbizonytalanítson. A jegyzőkönyvek súlyos kilóiban rengeteg átfedés is van, ami semmi újat nem jelent, csak a nyomozó fontoskodása, vágyaira irányuló igyekezete, hogy felörölje azt, akit éppen kihallgat. Alapvetően őket nem a tények, vagy a nagy igazság érdekelték, ezekért kizárólag a mieink feje fáj, hanem csak a hatalmuk szolgálata, vagy annak szolgálatára való kényszerítés, bármilyen eszközökkel és bármilyen áron. Ezért kell alaposan megvizsgálni, még az ún. „feltáró vallomást” is. Mert ez általában arra utalna, hogy az illető többé-kevésbé „köpött”. De az sem kizárt, hogy egyáltalán nem, csak ezzel a minősítéssel próbálják barátaival szembefordítani, vagy az önmagával való meghasonlásba belekergetni. Vagy idéznek egy valamelyikünkknél talált gépelményéből egy csakugyan bántó részletet. De abból, hogy mi, aki azt az akkori világban megőrizte, még az sem következik, hogy olvasta is, hogy ha igen, egyáltalán nem értett egyet a kérdéses dologgal, de megőrizhette más részletekért, sőt akár iskolapéldának használhatta a kérdéses részletet elutasítása illusztrálására. Az ő szemükben azonban a pusztán megőrzés is bűn volt. És ha aztán faggatták róla, kénytelen volt az elutasítását, bánatát kifejezni, mert ha nem fordul a szöveggel szembe, csak konok ellenségességének adja bizonyítékát. Tehát nem a bánat a baj, hanem az a kérdés, hogy mit bánt az illető: magát az Isten Országáért való evangéliumi munkát, mert ez árusítás lenne —, vagy egy szerencsétlen kifejezést, akár a sajátját is, mert ez csak emberi törekvés. És amellett olyanoké, akik sokszor a napi fizikai munka után, feszülve az üldöztetés reális tudatában, mentek mégis egyszerűen a húség göröngyös útjain.